

УДК 33.334.73

**REGIONAL ASPECT OF COLLECTIVE ENTERPRISE: ISSUES OF
SUPPORT AND DEVELOPMENT**
**РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ КОЛЕКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ПИТАННЯ
ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ**

Chechetova N.F./ Чечетова Н.Ф.*Doctor of Economics, professor / д.е.н., проф,**ORCID: 0000-0003-1988-2923**V. Vernadsky Tavriya National University, Kiev, Ukraine**Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, м. Київ, Україна***Kolubai Y.S./ Колубай Я.С.***Postgraduate student/аспірант**M. Beketov National University of Municipal Economy, Kharkov**Харківський національний університет міського господарства**ім. О.М. Бекетова, м. Харків, Україна*

Анотація: У статті доводиться необхідність розвитку в регіонах основних суб'єктів колективного підприємництва. Обґрунтовано, що для розвитку колективного підприємництва необхідна реалізація відповідних організаційно-економічних заходів щодо їх становлення, а саме заходи державної підтримки, створення опорних структур колективного підприємництва, розвиток демократичних засад в управлінні підприємствами. Розкриваються соціально-економічні аспекти функціонування таких підприємств, виявлено причини їхнього слабого поширення.

Ключові слова: колективне підприємництво, виробничий кооператив, народне підприємство, самоврядування, децентралізація, акціонерні товариства працівників, соціальний сектор

Вступ.

Безперечно, і доказано всіма теоретичними, методологічними та аксіологічними дослідженнями, що підприємництво є одним із центральних інститутів ринкової економіки, її головною продуктивною силою, яка позитивно впливає на стійке економічне зростання, соціальні зміни у суспільстві та формує конкурентну, високопрофесійну форму людського капіталу. Мета даної роботи полягає у визначенні теоретичних та практичних аспектів розвитку колективного підприємництва на сучасному етапі розвитку економіки регіонів. Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких головних завдань: обґрунтувати організаційно-економічні заходи становлення та розвитку колективного підприємництва, визначити заходи підтримки колективного підприємництва, які включають відповідні економічні, правові та організаційні зміни.

Основний текст.

На сьогодні теорія та практика колективного підприємництва у всіх його формах та типах досліджується світовими та вітчизняними науковцями. Зокрема економіка кооперативів вивчалася багатьма відомими економістами, включаючи Нобелівських лауреатів. Великий вклад в розробку організаційних принципів кооперації внесли науковці початку ХХ століття – О.М. Анциферов, М.П. Гібнер, Н.І. Попов, Л.М. Хинчук та ін. Теоретичним і практичним

питанням функціонування кооперативних підприємств присвячено праці класиків економічної науки М. Туган-Барановського, Р. Оуена, М. Кондратьєва, О.В. Меркулова та вчених сучасності - А.С. Гальчинського, В.В. Гончаренко, Г.В. Лаврик, М.В. Сороківської, О.М. Федорчук, І.В. Ємельянова, О.Чаянова, А. О. Пантелеймоненка та інших. У зарубіжній науковій літературі за останні два десятиліття побачили світ досить велика кількість публікацій, присвячених специфіці діяльності демократично керованих компаній, порівняльному аналізу колективних підприємств та традиційних приватно капіталістичних фірм. Натомість теорії та практиці діяльності колективного підприємництва, основу якого формує власність працівників підприємства, в наукових роботах приділено недостатньо уваги. Крім того, існування різних поглядів на проблему колективного підприємництва пов'язані з неоднозначністю розуміння цього важливого структурного елементу сучасної економіки.

Сучасна економіка не може ефективно розвиватися без такого інституту як підприємництво, насамперед, у його малих та середніх формах. Завдання суттєвого вкладу малого та середнього підприємництва у модернізацію економіки, у вирішення соціальних проблем вимагає подальшого вдосконалення форм та інструментів державної політики розвитку та підтримки суб'єктів підприємництва. Один з лідерів у галузі сучасної теорії підприємництва Пер Давідссон своїй роботі «Досліджуючи підприємництво» зазначає, що «однією з привабливих рис підприємництва є багатство самого феномену» [1]. В даний час найбільшого поширення набувають такі форми господарювання та власності, які краще мотивують людину трудитися, дають найбільший ефект у створенні сукупного національного продукту. Крім того, економічна криза, яку доповнила пандемія, триває та посилює пошуки альтернативних форм організації господарської діяльності, серед яких найбільший інтерес представляють суб'єкти колективного підприємництва. На питання чому така форма організації підприємництва актуальна на сьогодні слід зазначити наступне. Сучасний стан світової та вітчизняної економіки, яка останніми роками зазнала фінансової кризи та негативного впливу пандемії, певним чином підтверджує думку окремих науковців щодо зниження ефективності сучасної економіки, яка на перший план висуває досягнення прибутку, натомість не враховує інтереси працівників, звертаючи на них увагу за залишковим принципом [2-4]. Звідси, уваги та поширення набувають такі форми господарювання та власності, які краще мотивують людину трудитися, дають найбільший ефект у створенні сукупного національного продукту. Також у світі спостерігається тенденція розвитку такого підприємництва, яке спрямоване на широке залучення співробітників компаній до прийняття рішення на мікроекономічному рівні.

Існує низка досліджень, що свідчать про зростання інтересу саме до колективного господарювання у сучасній економіці, адже, як підтверджують зазначені дослідження, підвищення ефективності функціонування підприємств неможливе без включення господарської мотивації та підприємливості працівників, без подолання їх відчуженості від участі в управлінні. Підприємство може бути економічно та соціально ефективним тільки в тому

випадку, якщо існує механізм узгодження інтересів працівників та підприємства в цілому на основі зацікавленості всіх працівників у ефективному використанні ресурсів.

Сучасна теорія колективного підприємства виходить із того, що колективне володіння власністю спрощує систему управління, покращує якість праці, стимулює зниження непродуктивних витрат, що у зрештою благотворно впливає на фінансове стан підприємства в цілому та кожного працівника окремо [5, 6]. Клейнер Г.Б. зазначив, що «шлях до побудови ефективної соціально орієнтованої економіки лежить через розвиток колективних форм господарювання, демократизацію управління підприємствами, залучення всіх учасників виробництва – власників, менеджерів, працівників, фахівців – у процеси формування та реалізації корпоративних стратегій» [7].

Сутність колективного підприємництва проявляється у організаціях, що перебувають у власності та під управлінням трудових колективів. Такі підприємства називаються колективними, або самоврядними. Колективне підприємництво об'єднує собою широкий спектр колективних підприємств у здебільшого у сфері малого та середнього бізнесу. Найбільш повна класифікація таких підприємств представлена у роботі [1]. На відміну від приватно-капіталістичної фірми, працівник колективного підприємства стимулюється не лише участю в доходах фірми, а й приростом належної йому власності, а також участю у вирішенні господарських та соціальних питань та контролю над прийнятими рішеннями. Поширення таких форм організації господарської діяльності як колективні підприємства вписується у сучасні тенденції розвитку менеджменту, оскільки наділення працівників розширеними повноваженнями та можливостями приймати рішення, розвиток підприємницького підходу у працівників організації, встановлення довірчих відносин для підприємства – усе це є ключовими засадами сучасного управління. Дані принципи найяскравіше виявляються саме у діяльності самоврядних фірм, у межах яких знімається відчуження працівників від власності та управління, з'являються передумови для гармонізації інтересів різних учасників господарської діяльності, знижується опортунізм персоналу тощо. Підтвердженням такої позиції є присудження Еліно́р Гостром Нобелівської премії з економіки за 2009 рік за дослідження в галузі колективного управління власністю. Вона довела, що колективні підприємства можуть ефективно керувати громадським ресурсом (колективною власністю) і не погоджується з традиційно поширеною останніми десятиліттями позицією економістів, що «громадська власність зазвичай погано управляється і обов'язково потребує державного регулювання або ж приватизації», а поділяє думку, що приватна власність призводить до надмірної експлуатації ресурсів, їх нещадного виснаження, місцеві громади, яким належать історично ресурси, відчужуються від їх користування та благ, які вони приносять. Проте повна передача спільних благ державі теж не слід вважати ефективним шляхом для сучасного розвитку економіки, адже такій системі управління притаманна бюрократія, тривале прийняття управлінських рішень, які в більшості не враховують особливості кінцевого споживача. Еліно́р Остром у своїй основній

роботі «Управління громадськими ресурсами: еволюція інститутів колективних дій», опублікованій 1990 році, запропонувала піти третім шляхом - згадати про традиційне обшинне користування ресурсами, вивчити найуспішніші приклади і виділити їх специфічні позитивні риси. Її дослідження також засвідчили, що місцеві громади можуть ефективніше управляти ресурсами порівняно з державою чи приватними власниками [8]. Процес децентралізації в Україні також підтверджує, що влада на місцях більш ефективно використовує місцеві ресурси.

Що з стосується визначення поняття колективного підприємства, то найбільш глибоким та суттєвим слід вважати надане визначення науковцем Хабибуліним Р.И. в роботі «Сучасні тенденції розвитку кооперації», під яким автор пропонує розуміти «добровільне об'єднання фізичних осіб у будь-якій організаційно-правовій формі з метою задоволення власних потреб та потреб зовнішнього соціуму на основі їх особистого або опосередкованої участі в діяльності підприємства, що використовує власний або відплатний позиковий капітал і функціонує в режимі самоврядування» [9].

Характеристика та особливості колективних підприємств наведена в таблиці 1.

Таблиця 1 - Характеристика колективних підприємств

Види колективних підприємств	<i>Самоврядне державне підприємство</i> , майно якого використовується його колективом на правах оренди, довірчого управління, концесії тощо
	<i>Самоврядне муніципальне підприємство</i> , майно якого використовується його колективом на правах оренди, довірчого управління, концесії тощо.
	<i>Виробничий кооператив</i> . Умовою членства у ньому є особиста трудова участь його членів у діяльності кооперативу, а також внесення одноразових або в розстрочку рівних паїв або вступних внесків
	<i>Виробничий кооператив у вигляді так званого пайового кооперативу</i> . Його членами можуть бути як переважно фізичні особи, які приймають особисте трудове участь у господарській діяльності кооперативу, а також не працюють у ньому та здійснюють свою опосередковану участь у господарській діяльності кооперативу в інших формах: фінансування кооперативу, забезпечення матеріальними та нематеріальними ресурсами тощо.
	<i>Соціальний кооператив</i> , що створюється виключно для вирішення соціальних проблем
	<i>Община (комуна)</i> — добровільне об'єднання громадян на принципах неподільності її майна, особистої участі у праці та управлінні громадою (комуною), рівності в доходах, ротатії управлінських кадрів, а також спільної організації побуту.
	<i>Акціонерне товариство</i> , утворене працівниками — власниками всіх або більшої частини його акцій, що функціонує на принципах самоврядування.
	<i>Товариство з обмеженою відповідальністю</i> , утворене працівниками — власниками всіх або більшої частини його паїв, що функціонує на принципах самоуправління
	<i>Товариство (повне або командне)</i> , утворене його працівниками або юридичними особами, засновниками яких вони є, які виступають у статусі повних товаришів
<i>Колективні підприємства</i> інших організаційно-правових форм.	

Джерело [9].

В економічній практиці виділяють дві основні групи колективних підприємств: по-перше, це акціонерні товариства працівників, по-друге, це кооперативи.

Стан та види акціонерних товариств в Україні наведено в таблиці 2.

Таблиця 2 - Види колективних підприємств в Україні

Види колективних підприємств	На 01.01. 2013	На 01.01. 2017	На 01.01. 2018	На 01.01. 2019	На 01.01. 2020	На 1.01. 2021
Акціонерні товариства, з них:	25531	15206	14710	14310	13902	13748
публічне акціонерне товариство	-	3122	2186	1727	1418	1280
приватне акціонерне товариство	-	4348	5076	5304	5352	5370
товариство з обмеженою відповідальністю	488781	532401	576554	632231	674437	707403
товариство з додатковою відповідальністю	1539	1392	1453	1502	1513	1511
повне товариство	2074	1378	1344	1322	1315	1306
командитне товариство	638	384	377	370	372	371

Розраховано за даними Держстату України [10].

Що стосується кооперативів то в Україні їх кількість за останні більше 15 років принципово не змінилася, а навіть зменшилася (таблиця 3).

Таблиця 3 - Кількість кооперативів в Україні

Види кооперативів	По рокам, одиниць				
	2005	2010	2015	2020	2020/2005, %
Кооперативи, всього	30229	35063	26460	28596	94.6
- виробничі	2607	2461	2306	2195	84.2
- обслуговуючі	15544	22620	18169	20046	128.9
- споживчі	59	5252	4400	776	1352.3
- сільськогосподарський виробничий	1020	1401	997	1000	98.1
- сільськогосподарський обслуговуючий	314	759	1017	1279	407.3

Розраховано за даними Держстату України [10].

Потенціал колективних підприємств, а також їхня стійкість в умовах економічної кризи змушують переглянути традиційні підходи до дослідження їх сутності та ролі в сучасній економіці. Результати дослідження свідчать про те, що в умовах колективного підприємництва інтереси всіх працівників збалансовані, ситуація з морально-психологічним кліматом у колективі сприятлива, більшість працівників залучені до управлінських процесів, що позитивно впливає на ефективність функціонування всього колективного підприємства в цілому.

Здавалося б, такі підприємства мають бути широко представлені у господарській практиці. Однак попри свою високу ефективність колективні підприємства слабо поширені в економіці. На наш погляд, система підтримки становлення та розвитку колективного підприємництва повинна охоплювати чотири найважливіші напрями: державна підтримка процесів розвитку колективного підприємництва; створення опорних структур; розвиток внутрішньо фірмової демократизації управління, а також удосконалення нормативно-правової підтримки. Усі складові взаємопов'язані між собою та системна реалізація на практиці кожної з них у сукупності дає синергетичний ефект у забезпечення сталого розвитку колективних підприємств. Створення колективних підприємств дозволить вирішити багато соціально-економічних проблем, забезпечити достойний рівень доходів населення, особливо у селі. З їх допомогою будуть сформовані виробничі відносини, що відповідають сучасній історичній ситуації. А це, у свою чергу, сприятиме успішній модернізації економіки та послужить фундаментом побудови соціально орієнтованого суспільства, що гарантує високу якість життя для всіх його членів.

На рівні муніципальних районів управління розвитком кооперації мають здійснювати координаційні центри, основними завданнями яких є консультаційна допомога в підготовці бізнес-планів та інвестиційних проектів відповідно до типової форми, допомога в отримання кредитів, методичний супровід учасників проектів, моніторинг виконання планових показників проектів та бізнес-планів.

Все ж сьогодні слід звернути увагу на існуючі проблеми в розвитку колективних підприємств, зокрема на прикладі кооперативів, які заважають розширенню масштабів діяльності кооперативів, головними з яких слід вважати нестачу грошових коштів, високі ставки за кредитами, недосконалість законодавчої бази, неефективність державної підтримки товаровиробника. Натомість визнаючи наявність зазначених вище проблем слід виділити ще й інші. Перша проблема – це супротив зовнішнього середовища, яке інстинктивно не приймає конкурентного виду господарювання. По-друге, недостатня підтримка колективного підприємництва на макрорівні і, відповідно, відсутнє поєднання діяльності підприємства з державною системою управління. По-третє, відсутність підтримки соціуму, недостатня поінформованість суспільства щодо переваг колективного підприємництва.

Водночас опоненти колективного підприємства висувають свої аргументи щодо проблем функціонування колективного підприємництва. По-перше, вважають неефективною нормою прийняття групових рішень, насамперед через низький рівень управлінської компетенції рядових працівників підприємства. По-друге, рівномірний розподіл доходів між робітниками підприємства може призвести до зниження зацікавленості окремих осіб в продуктивній праці, що в результаті призведе до зниження ефективності діяльності підприємства та його конкурентоспроможності. По-третє, вважають, що для колективного підприємництва короткострокові інтереси будуть переважати довгострокові. З цієї причини працівники будуть голосувати на користь максимізації своїх поточних доходів, а не вкладення доходів в

інвестиції та отримання прибутку в наступних періодах. По-четверте, складнощі з утриманням висококваліфікованих управлінців, адже в колективному підприємстві переважатиме зрівняльна система розподілу доходів. П'яте застереження стосується в обмеженні керівництва в прийнятті управлінських рішень, адже демократичність управління передбачає врахування голосу кожного з робітників. Професійні менеджери не повною мірою зможуть реалізовувати свій потенціал [9]. Натомість, на нашу думку, наведені аргументи є дискусійними, оскільки в процесі розвитку колективного підприємництва буде удосконалюватися культура управління, як менеджментом так і звичайними працівниками.

Слід також звернути увагу на те, що досвід Мондрагонської кооперативної корпорації в Іспанії підтверджує, що самоврядування може не обмежуватися рамками окремо взятих господарюючих суб'єктів, а цілком здатне виходити за його межі. Мова йде про становленні та розвитку територіального суспільного самоврядування [11].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що на колективному підприємстві працівники мають більш високий рівень задоволеності рівнем заробітної плати та професіоналізмом (який рік від року підвищується завдяки низьким показникам плинності персоналу та можливостям професійного навчання). Крім того, працівники колективного підприємства відрізняються вищим рівнем солідарності, старанності, цілеспрямованості, відповідальності, прагненням до здобуття нових знань, гордістю за своє підприємство та довірою керівництву. Широке поширення колективних підприємств сприяє зміцненню малого та середнього підприємництва та є основою для формування особливого суспільно-господарського інституту, що є інструментом здійснення колективного інтересу працівників на базі принципів соціальної солідарності, взаємодопомоги та демократизації господарського життя. Колективне підприємство є фундаментом розвитку соціально орієнтованої економіки. Сучасний стан глобалізму і підкреслює цю тенденцію економічного розвитку. Водночас, належить багато чого зробити, у тому числі чітко опрацювати законодавчу базу у цій сфері та розширити форми державної підтримки. Створення колективних підприємств дозволить вирішити багато соціально-економічних проблем, забезпечити гідний рівень доходів населення, особливо на селі. З їх допомогою будуть сформовані виробничі відносини, що відповідають сучасній історичній ситуації.

Література:

1. Давидссон П. Исследуя предпринимательство: Учебное пособие. – М.: ИД ВШЭ, 2014. – 400 с. – С. 23.
2. Тарасов В. Г. Демократизация собственности и управления через народные предприятия / В. Г. Тарасов // Акционерные общества. – 2003. – № 5(6). – С. 10– 17.
3. Королев О. П. Коллективные предприятия – фундамент социального мира. URL.:

http://www.lipetskmedia.ru/news/view/39959-Olyeg_Korolyov_.html

4. Хабибуллин Р.И. Формирование эффективной институциональной среды развития народных предприятий в России // Российское предпринимательство. – 2013. – № 17. – С. 58-64

5. Хабибуллин Р.И. Развитие коллективного предпринимательства: механизм внутрифирменной демократизации управления // Academy. 2018а. № 10 (37). С. 13–15.

6. Хабибуллин Р.И. Теория коллективного предприятия: перезагрузка // Экономическая наука современной России. 2017,1 (76), с. 40–60.

7. Клейнер Г.Б. Развитие теории экономических систем в её применение в корпоративном и стратегическом управлении. / Препринт # WP/2010/269. М.: ЦЭМИ РАН, 2010.

8. Elinor Ostrom. Understanding Institutional Diversity. Published by Princeton University Press, 2006, URL.:

<https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9781400831739/html>

9. Хабибуллин Р.И. Современные тенденции развития кооперации // Научно практический журнал «Вопросы науки и образования», 2018. № 14 (26). С. 5-9

10. Державна служба статистики України. URL.: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. MONDRAGON S. COOP. URL.: <https://www.mondragon-corporation.com/es/>

***Abstract.** The article proves the need for development in the regions of the main subjects of collective entrepreneurship. It is substantiated that for the development of collective entrepreneurship it is necessary to implement appropriate organizational and economic measures for their formation, namely measures of state support, creation of support structures for collective entrepreneurship, development of democratic principles in enterprise management. Socio-economic aspects of the functioning of such enterprises are revealed, the reasons for their low distribution are revealed.*

***Key words:** collective entrepreneurship, production cooperative, people's enterprise, self-government, decentralization, joint-stock companies of workers, social sector*